

Наталія Янусь
ЯН КАСПРОВИЧ – РОБЕРТ БЕРНС
(польська реценція шотландського поета)

Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка

Польські переклади Яна Каспровича творів шотландського поета Роберта Бернса порівняно з оригіналом, а також із синхронною українською версією П. Грабовського; систематизовано критичні відгуки польського митця про творчість Р. Бернса. Завдяки працям П. Грабовського тогочасний польський читач відкрив для себе багато нових імен поетів і письменників Старої Англії. Їх твори у майстерних перекладах Я. Каспровича справедливо ввійшли у скарбницю польської літератури.

Твори шотландського поета Р. Бернса стали відомими у Польщі за часів відродження польської літератури (після смерті «великих романтиків» А. Міцкевича і Ю. Словацького), у період «Молодої Польщі». Найперші переклади Р. Бернса належать перу відомого польського поета та перекладача Яна Каспровича. І це не випадково, адже Я. Каспрович народився так само, як і Р. Бернс, у селянській родині. О. Веретюк зазначає: «Jan Kasprowicz należał do tych przedstawicieli literatury polskiej, którzy pochodzili ze wsi i dzięki wrodzonym zdolnościom i ogromnym wysiłkom zdołali się wznieść na wyżyny życia kulturalnego i społecznego w ówczesnej Polsce» («Ян Каспрович належав до тих представників польської літератури, що походили з села і завдяки вродженим здібностям і величезним зусиллям змогли піднятися на вершини культурного і суспільного життя тодішньої Польщі») [8, 561]. Коли Р. Бернс був співцем простого люду в Шотландії, то Я. Каспрович став «селянським поетом» у Польщі. Життю простих людей-бідняків польський поет присвятив цикли поезій «Z chałupy», «Chłopska Dola», «Z nizin», збірку «Z Chłopskiego zagonu». Кожен вірш із цих збірок зображує реальне життя села з його безпросвітною нуждою, наймитством, гіркою долею жіноцтва, втратою віри у краще майбутнє дітей. Типовим образом з реального життя є вірш Я. Каспровича «Pierwsze lata, kiedy się pobrali» («Перші літа, коли побралися») [4, 94], який ніби перегукується з віршем Р. Бернса «John Anderson, my Jo» [1, 236]. Провідною ідеєю цих творів є швидкоплинність молодих літ.

Польський поет, так само як і шотландський, захоплювався рідною природою, річкою й полем, і звичайно, обох поетів притягували до себе гори. Р. Бернс оспівав *Highlands*, а Я. Каспрович *Tatry*. Зигмунт Василевський писав: «Z Tatrami łatwiej było Kasprowiczowi się pogodzić, niż z obcemi Alpami... W Tatrach miał swój lud, mógł całe życie tutaj zsyntetyzować, godząc sprzeczności, zżywając się z powietrzem, uspakajając wyobraźnię w miarę, jak goiły się rany osobiste...» («З Татрами легше було Каспровичу погодитися, ніж з чужими Альпами... У Татрах він мав свій народ, міг тут зсинтезувати усе життя, погоджуючи суперечності, зживаючись з повітрям, заспокоюючи уяву в міру того, як гоїлися особисті рани») [7, 50–51]. Усьому світу відомий вірш Р. Бернса «My heart's in the Highlands», вірш – прощання і заповідь вічної вірності своїй «малій», славній Вітчизні:

*Farewell to the Highlads, farewell to the Noth,
The birth – place of Valour, the country of Worth... [1, 254]*

У Я. Каспровича «гірською» мініатюрою є вірш-вітання, вірш-зустріч під назвою «Witajcie, kochane góry»:

*Witajcie, kochane góry,
O, witaj droga ma rzeko!
I oto znów jestem z wami,
A byłem tak daleko! [3]*

Милуючись горами, герой водночас уважно стежить за змінами після його довгої відсутності: «нічого, тільки помер мій старий приятель і всохло дві верби», але є і добра звістка нового життя: молодим листям покрились ясени і «золотіють у траві некошені квіти». Як бачимо, різні життєві ситуації викликали у авторів неоднакові настрої, інший опис гір, але обидва захоплені величною красою, їх рядки сповнені благоговінням перед цими незбагненними витворами природи й любові до рідних місць.

Поетичний, перекладацький і критичний доробок Я. Каспровича надзвичайно великий і порівняти його можна тільки з титанічною працею корифея українського слова І. Франка. Це не випадкова подібність, адже вони були добрими товаришами. О. Веретюк за період їхнього зближення вважає спільну працю в редакції «Kuriera Lwowskiego»: «W czasach ich wspólnej pracy w redakcji «Kuriera Lwowskiego» (...) Iwan Franko poznał bardzo dobrze poglądy polskiego poety i zainteresował się jego poezją» («У часи їх спільної праці в

редакції «Kuriera Lwowskiego» (...) Іван Франко добре ознайомився з поглядами польського поета і зацікавився його поезією») [8, 562]. Я. Каспрович з сім'єю неодноразово приїздить у рідне село І. Франка Нагуевичі на відпочинок. У Львові він пише статтю «Motyw przyrody w poezji Angielskiej», яку там же виголошує у формі звіту 8 березня 1917 р. Ця праця польського поета й перекладача має безпосередній стосунок до рецепції Р. Бернса, належить до рідкісних видань, тому детальніше зупинимось на її розгляді.

У статті автор аналізує мотив природи в творах англійських поетів і письменників, починаючи з Годфріда Чосера, Вільяма Шекспіра, Джеймса Томпсона, якого автор називає «найвидатнішим перед Робертом Бернсом, Вордсвордом, Колліджем, Шеллі і Байроном» [4, 137]. Польський автор не обминає увагою постать Р. Бернса, його називає «одним з найщиріших піснярів світу» [4, 137], у поезії якого «спостерігається гармонійне поєднання власного внутрішнього життя із життям природи» [4, 139]. Польський поет вважає, що такої єдності Р. Бернс досяг не завдяки вивченню поетичної теорії, а за допомогою вродженої поетичної інтуїції, яка привела до того, що краєвид, природа не стали німим, декоративним фоном, а відображають усі ті переживання, почуття, які містяться у душі самого автора. Я. Каспрович порівнює образ природи у поезії Р. Бернса і В. Вордсворда, якого називає учнем шотландського барда. «Zarówno dla Wordswortha, jak i dla Burnsa wystarczało najmniejsze zjawisko Przyrody: najpospolitszy ptak, najskromniejszy kwiatek, aby ich obraz zamykać w swych wierszach i to jest ich wspólność» («Як для Вордсворда, так і для Бернса було достатньо найменшого явища природи: найпростіший птах, найскромніша квітка, – аби їх образи замкнути в своїх віршах, і це для них спільне») [4, 139]. Польський автор говорить про прояви «атеїзму» в поезії Д. Байрона, Р. Бернса і П. Шеллі, які не схилили голови перед доктриною англійської церкви, проте вірили у «романтичний божий абсолют», який є джерелом творчості, тобто вірили в Бога, але не вірили в церкву та її служителів, що сіяли релігійну облуду серед народу. Завершують статтю розмірковування польського поета на тему добра і зла, гріха і честі, викликані читанням поезії Р. Бернса. Реципієнт і автор суголосні в розумінні найвищої *чесноти* на землі. З критичних висловлювань Я. Каспровича шотландський поет постає перед нами як великий співець, бард світового значення, справжній син

шотландської природи, яка, пройшовши через душу митця, знайшла своє відображення у його віршах.

Ян Каспрович також є автором п'ятитомника «*Obraz pœzji angielskiej*» (1931)*, який, як зазначив сам поет, він «*зібрав, переклав і забезпечив біографічними нотатками*». У першому томі зібрані староанглійські балади, легенди і пісні невідомих авторів, а також староанглійські балади, легенди і пісні у драмах В. Шекспіра. До другого тому ввійшли твори і біографічні нотатки про Леймона, Сера Томаса Вайта, Круля Якуба (Короля Джекоба), Джорджа Турфервіля, Річарда Барнфілда, Філіпа Сіднея, Самюеля Деніеля, Вільяма Шекспіра. Працям Бена Джонсона, Джона Мілтона, Джеймса Томпсона, Олівера Голдсмита, Джеймса Макферсона, Роберта Бернса присвячено третій том. У четвертому томі знаходимо праці Вальтера Скотта, Вільяма Вордсворда, Роберта Сауті, Самюеля Тейлора Колдріджа, Лорда Байрона. Праці Джона Кітса, Бєру Корнвала, Томаса Худа, Альфреда Теннісона зібрано у п'ятому томі.

Добірка творів свідчить про те, що Я. Каспрович не лише був авторитетом у перекладі з латини, німецької мови, а й великим знавцем англійської літератури й досконало володів англійською мовою. У третьому томі, як зазначалося вище, знаходимо переклад балади Р. Бернса «*Tom O'Shanter*», назва якої у польського транслятора трохи змінюється «*Tom O'Shaufer*». В українській літературі того часу відомий лише переклад вищезгаданої балади Р. Бернса, здійснений 1897 р. П. Грабовським під назвою «*Хома Баглай*». Порівняймо тексти польського і українського авторів з оригіналом шотландського поета:

Burns: *When chapman billies leave the street,
And drouthy neebors, neebors meet,..* [1, 412]

Підрядковий переклад: Коли друзі торгівці залишають вулицю,

І спрагли сусіди, сусідів зустрічають,..

Kasprowicz: *Kiedy nie widać już handlarzy,
A druh druhowi się przydarzy,..* [6, 97]

Підрядковий переклад: Коли не видно вже торговців,
А друг з другом зіткнеться...

Грабовський: *Минув обід. Розходитьсь базар,
Пустіючи, стихає торговиця...* [2, 339]

* Нині це рідкісне видання, що зберігається у відділах стародруків кількох світових бібліотек.

Уже з перших строф звертаємо увагу на те, що переклад Я. Каспровича ближчий до оригіналу. П. Грабовський українізує головних героїв: Там (Хома), Kate (Катерина), Hannie (Ганна). У свою чергу Я. Каспрович полонізує усіх героїв, крім Тема, його дружина стає Касею (Kasia), молода відьма Hannie стає Ганкою (Hanka), швець Johny у польському варіанті Яськом (Jasiek), кобила Meg стає Сівульою (Siwula). Я. Каспрович пише про місто Ейр і річку Дун так само як і в оригіналі Р. Бернса; цього немає у П. Грабовського. Польський Тем, їдучи, мугикає шотландську пісеньку. У шинку в українському варіанті Хома п'є горілку, а в польському і шотландському – пиво. Цікавими є роздуми авторів про задоволення:

Burns: *But pleasures are like poppies spread*

You seize the flower, its bloom is shed. [1, 416]

Підрядковий переклад: Але задоволення схоже на маків
цвіт,

Ти зірвеш квітку, цвіт зникає.

Kasprowicz: *Atoli rozkosz to kwiat maku;*

Schwyc go, a po nim ani znaku! [6, 99]

Підрядковий переклад: Справжня розкіш – маків цвіт;

Схопи його, а по ньому ані знаку.

Грабовський: *Веселоці – се ненадійна річ*

Як не сиди – не будеш вік сидіти. [2, 340]

Зауважимо, що переклад Я. Каспровича знову ближчий до оригіналу. По-різному зображена і нечисть: *devil, warlaks, witches* (Р. Бернс), *відьми, чорти, чортихи, упури, гемонська мара* (П. Грабовський), *mara, czart, ciot, ciotow* (Я. Каспрович), – яка танцює у Р. Бернса народні шотландські танці *strathspeys, reels*, у Я. Каспровича польські *obertas, szalony, góralski, krety*, у П. Грабовського – українські *гонак, метелицю*. Спостерігаємо різний музичний супровід опівнічної забави: *hornpipes, pipes* (Бернс), *kobza і duda* (Каспрович), *дудка* (Грабовський). В українському й англійському варіантах *hornpipes, pipes* і дудка – це практично один і той самий інструмент, так само як і польська дуда, чого не скажеш про кобзу. По-різному описується Тем, який, зачарувавшись юною відьмою, вигукує: «*Weel done, Cuttysark!*» (Burns), «*Nazdar, koszulko kusa*» (Kasprowicz), «*Omce gonak! Omce tak, бігме, добре!*»

(Грабовський). І, звичайно, усі три поети одностайні у своїй пораді чоловікам, які ласі до чужих жінок і полюбують заглядати у чарку. Вони повинні пам'ятати про пригоду Тема О'Шентера. Зіставивши вищезгадані переклади з оригіналом, ми приходимо до висновку, що у деяких аспектах Я. Каспрович був ближчий до оригіналу, ніж П. Грабовський. Не виключаємо того, що український поет був знайомий з перекладом Я. Каспровича (як не виключаємо й того, що польський поет був знайомий з деякими перекладами І. Франка з Р. Бернса), адже сам він зазначав, що «інколи англійські вірші перекладав з німецької, грузинські – з польської». Р. Бернс творив свою баладу за мотивами шотландських народних оповідань, український фольклор бачимо у П. Грабовського; Я. Каспрович намагався дотримуватися оригіналу, але все ж таки й у нього ми спостерігаємо елементи колонізації. Вважаємо, що завдяки такому кроку переклади не програли, а скоріше виграли, це сприяло кращому розумінню твору народним читачем, забезпечило швидке входження твору в уже сформований горизонт очікування імпліцитного польського читача. Як оригінал, так і переклади стали набутками національних літератур, увійшли до скарбниці найкращих поетичних і перекладних творів Польщі й України.

У другому томі п'ятитомника «*Obraz poezji angielskiej*» знаходимо вірш Круля Якуба V «*Wesoły żebrak*», який переклав на польську мову Я. Каспрович. Назва твору перегукується з кантатою Р. Бернса «*The Jolly Beggars*» («Веселі жебраки»). У вірші Короля Якуба V розповідається про жебрака, який попросився переночувати у однієї багаті жінки, у якої була молода дочка. «*Pokraka*», відігрівшись біля вогнища, починає залицятись до дівчини, говорячи:

*Godybyś tak czarna była – chcę rzec –
Jak twego dziada kłobuczek, wiedź,
Przy moim boku mogłabyś leż
I precz stąd na skrzydłach ptaka.* [5, 13]

Підрядковий переклад: Якби така чорна була – хочу сказати, –

Як твого діда клубочок, знай,
Ти могла б лягти біля мого боку
І геть звідси на крилах птаха.

Пригляньмося, як мандрівний скрипаль з кантати Р. Бернса залицяється до старої злодійки:

*Let me ryke up to dight that tear,
An' go wi' me an be DEAR;
An then your every CARE and FEAR
May whistle owre the lave o't. [1, 398]*

Підрядковий переклад:

Дозволь мені дотягнутися, щоб змахнути ту сльозу,
І йди зі мною і будь моєю коханою,
І тоді усі твої турботи і страхи
Можуть розлетітися до решти.

Ми знаємо з контексту, що це перші слова-залицяння жебраків, але коли перший пропонує в завуальованій формі (щоб не зрозуміла мати) просто втекти, то другий пропонує мандрувати з ним, можливо, він допоможе їй у вирішенні її турбот, стане для неї опорою. У словах обох волоцюг проглядається і соціальний аспект, ніхто з них не пропонує одруження, тільки спільне проживання, жебракування від міста до міста. Це люди без майбутнього, без дітей і сім'ї, які живуть одним днем, не думаючи про прийдешнє. Така доля чекатиме дівчину з вірша Якуба V, яку забрав з собою *pokraka*; вона водитиме свого коханого жебрака «*Od grodu w gród*», заробляючи на хліб удаваною кульгавістю й сліпотою. В обох авторів, які описали гірку долю цих убогих людей, чомусь домінує веселий і безтурботний тон оповіді, волоцюги сміються, жартують, співають і танцюють, можливо, це єдина радість у їхньому житті, це те, на що вони багаті і чого у них не відбереш. На наш погляд, хоч автори прикрасили жебрацьке існування, під удаваною веселістю приховуються глибинні людські переживання, смуток, безнадія, розпач і, звичайно, холод і голод.

Нашу увагу привернула балада безіменного автора «*Srogość Barbary Allen*», яку переклав Я. Каспрович. Головна героїня балади Барбара Ален – красуня, яку покохав Джеммі Гров. Від кохання і жорстокості дівчини головний герой помирає. Через деякий час Барбара, усвідомлюючи свою помилку, розуміє, що вона насправді кохала цього хлопця, і знову ж таки від нерозділеного кохання помирає й сама. Сюжет балади невідомого автора перегукується з віршами Р. Бернса «*Tibby I hae seen the day*», «*Thou hast left me ever, Jamie*». На нашу думку, обидва автори сюжети для своїх творів взяли з фольклору, народних пісень, балад або легенд, адже тема смерті від нерозділеного кохання побутувала у багатьох народів, її широко використовували романтики різних національних літератур.

Своєю літературною, перекладацькою й літературознавчою

діяльністю Я. Каспрович зробив велетенський внесок у розвиток рідної польської літератури, вперше ознайомив пересічного читача з творами Р. Бернса. Завдяки його працям польський читач відкрив для себе багато нових імен поетів і письменників Старої Англії, їх твори у майстерних перекладах Я. Каспровича справедливо ввійшли у скарбницю польської літератури.

Література

1. Бернс Роберт. Стихотворения. – Москва: Радуга, 1982. – 701 с.
2. Грабовський Павло. Поезії. – Київ: Дніпро, 1989. – 431 с.
3. <http://www.univ.gda.pl/literat/kasprow/index>.
4. Kasprowicz Jan. Dzieła. Warszawa: Dom Książki Polskiej, 1931. – Т. 13. – 94 – 139 s.
5. Kasprowicz Jan. Obraz poezji angielskiej. – Kraków: Drukarnia Narodowa, 1931. – Т. 2. – S. 13.
6. Kasprowicz Jan. Obraz poezji angielskiej. – Kraków: Drukarnia Narodowa, 1931. – Т. 3. – 97-99 s.
7. Wasilewski Zigmunt. Wspomnienie o Janie Kasprowiczu i Stefanie Żeromskim. – Warszawa: Druk I.Rajskiego, 1927. – S. 50–51.
8. Weretiuk Oksana. Iwan Franko o Janie Kasprowiczu // Przegląd Wschodni. – Warszawa, 1994. – Т. 3. – S. 561-566.